

УДК 002.2:39[(477)''1917/1918'':[061.1:015](477.411)

Альона Хайло,
науковий співробітник

відділу ретроспективної бібліографії Книжкової палати України

**Видання фольклорних текстів 1917—1918 рр.
у спецфонді Книжкової палати України: книгознавчий аспект**

У дослідженні розглянуто фольклорні видання 1917—1918 рр., які зберігаються у спецфонді Книжкової палати України — не відокремленій частині фонду Державного архіву друку 1917—1976 рр., що містить літературу, заборонену органами цензури. Проаналізовано як окремі видання творів фольклору та фольклорні збірники, так і публікації фольклорних текстів у збірниках художньої літератури. Проведено статистичний аналіз фольклорних творів: за кількістю видань загалом, місцем видання, видавництвом; наведено класифікацію книг за тематикою й жанрами фольклору. Виконано книгознавчий аналіз фольклорних видань і досліджено не лише змістовий складник книг, а й основне джерело тогочасної критики — часопис "Книгарь. Літопис українського письменства", котрий видавало Товариство "Час" у Києві від вересня 1917 до березня 1920 р. З'ясовано імена укладачів, зокрема проведено пошукову роботу з розшифрування криптонімів та псевдонімів, інформації щодо маловідомих чи невідомих імен. Акцентовано увагу на ілюстраціях до видань та іменах ілюстраторів. Зважаючи на значний обсяг матеріалу, дослідження розділено на дві частини, і першу з них присвячено вивченню видань казкової прози (які становлять більшу частину досліджуваного масиву літератури). Здійснено огляд останніх наукових публікацій, проте оскільки фольклорні видання 1917—1918 рр., що зберігаються у спецфонді Книжкової палати України, на момент написання пропонованої статті були недослідженими, публікації, присвячені саме їм, не віднайдено. Відповідно, проаналізовані праці та розвідки повністю або частково присвячено книговиданню й книгам 1917—1918 рр. взагалі. Дослідження належить до міждисциплінарних, адже охоплює межі книгознавства, бібліографії та фольклористики.

Ключові слова: фольклористика, фольклор, спецфонд, Книжкова палата України, казкова проза, "Книгарь", книгознавство, фольклорні видання, збірки фольклору

Об'єкт дослідження: спецфонд Книжкової палати України.

Предмет дослідження: видання фольклорних текстів 1917—1918 рр., які зберігаються у спецфонді Книжкової палати України.

Мета статті: дослідження частини спецфонду Книжкової палати України, яку становлять фольклорні видання. Окрім статистичного аналізу (кількість видань загалом, за місцем випуску, видавництвом, тематикою, призначенням), здійснити книгознавчий огляд наявної у фонді літератури зазначеної тематики.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Фольклорні видання 1917—1918 рр., що зберігаються у спецфонді Книжкової палати України, потребують всебічного дослідження, проте наявна низка праць і розвідок, повністю або частково присвячених вивченню загальних аспектів розвитку друкарства 1917—1918 рр.

Зокрема, Я. Ісаєвич у монографії "Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми" (2002) [8] досліджує історію вітчизняної видавничої справи від рукописних книг та стародруків до сучасних видань. Учений з'ясовує причини інформаційних революцій, окреслює важливу роль раннього книговидання для розвитку культури України та її державотворення. Автор ґрунтовно досліджує передумови зародження друкарства на наших теренах та у хронологічній послідовності подає його історію: перша друкована література, видавничі осередки та їх діяльність, найбільші друкарні та видавництва, організації та групи, які зробили вагомий внесок у розвиток книжкової справи. Науковець також розглядає тематику й особливості оформлення видань та їх вплив на розвиток літературних мов.

У праці "Історія видавничої справи" (2003) М. Тимошика [22] окремий розділ присвячено дослідженню окресленого періоду: "Видавничий рух доби визвольних змагань українського народу (1917—1920 рр.)". Автор висвітлює стан вітчизняного книгодрукування напередодні Лютневої революції 1917 р., політику урядів у цій сфері, етапи формування нової видавничої мережі, репертуар друкованої продукції тощо. Вчений окремо розглядає Кам'янець-Подільський як видавничий та книгознавчий центр УНР.

У науковому доробку Г. Ковальчук репрезентовано низку розвідок та енциклопедичних статей про відомих книгознавців і бібліографів аналізованого періоду: С. Маслова, В. Іваницького, П. Балицького, С. Кондру, В. Ігнатієнка, Б. Зданевича, З. Ільницьку, А. Криловського та інших [9]. Учена наводить основні біографічні факти, стислу інформацію про наукові праці та діяльність, розміщені в різноманітних енциклопедіях і довідниках, зокрема багатотомниках "Енциклопедія сучасної України" та "Енциклопедія історії України", бібліографічному довіднику "Українські бібліографи. Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія". Крім того, ґрунтовніші розвідки Г. Ковальчук оприлюднено в спеціалізованих бібліотекознавчих та книгознавчих виданнях ("Альманах бібліофілів", "Бібліотечний вісник", "Київський альманах бібліофіла", "Віктор Федорович Іваницький (1881—1955). Життя, віддане книзі") [2].

Численні дослідження становлення й розвитку видавничої та бібліографічної справи в Україні у період 1917—1918 рр. побачили світ на шпальтах журналу "Вісник Книжкової палати". Цій проблематиці приділили увагу М. Сенченко [15; 16], О. Федо-

това [26—29], Л. Дояр [5—7], О. Устіннікова [24], Є. Сипко [17; 18] та О. Васьківська [1].

М. Сенченко здійснює огляд стану вітчизняної видавничої справи та книгознавства крізь призму зародження й розвитку центру державної бібліографії в Україні та проводить бібліографічне дослідження на межі з історичним.

Статті О. Федотової присвячено безпосередньо спецфонду Книжкової палати України 1917—1921 рр. Авторка аналізує документний масив за різними критеріями (за складом основного тексту, періодичністю, цільовим призначенням, мовою); подає статистичні дані (автори, видавництва, місце видання, тематика); формулює принципи укладання бібліографічного покажчика. Крім того, вчена досліджує історію формування спецфонду Книжкової палати України та проблему цензури у вітчизняному книжковому просторі.

О. Васьківська з'ясовує специфіку розвитку книговидання у роки визвольних змагань у різних губерніях України: Київській, Харківській, Херсонській, Катеринославській, Полтавській, Подільській, Чернігівській, Волинській і Таврійській. Завдяки регіональному підходу авторка виявляє як загальні закономірності динаміки вітчизняної книжкової справи, так і її специфічні риси, властиві конкретній місцевості чи певним видавничим осередкам. Дослідниця також аналізує кількісні показники випуску літератури зазначеної доби.

У "Віснику Книжкової палати" репрезентовано й вужчий сегмент досліджень, присвячених окремим видавництвам спецфонду. Наприклад, об'єктом вивчення Л. Дояр є спецфонд, проте предметом — видання історичного змісту (наукові та науково-популярні праці, навчальна література, історична белетристика). Особливу увагу вчена приділяє забороненим цензурою та переслідуваним владою книгам.

Є. Сипко аналізує політичні та історичні видання, присвячені історії махновського руху та питанням української державності.

О. Устіннікова висвітлює бібліографічні видання зі спецфонду Книжкової палати України: каталоги видавництва, книгарень, бібліотек, проспекти книг видавничих і книготорговельних організацій, галузеві та краєзнавчі покажчики, критико-бібліографічні огляди. У процесі аналізу авторка спирається на сучасні вимоги й потреби бібліографії та робить акцент на головній меті її роботи — виявити рідкісні, невідомі або навіть втрачені через заборони твори друку з питань філології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші згадки про усну словесність дійшли до нашого часу в рукописних джерелах Київської Русі. Літописи, житія, інші пам'ятки церковної та світської літератури містять відомості про традиції відзначення календарних народних свят, обрядові ігри й танці, весільні звичаї, поховальні голосіння, повір'я чи замовляння. Пісенні тексти зустрічаємо в писемних пам'ятках XVI—XVII століть, а у XVIII столітті з'являються перші фольклорні збірки — співаники [10].

Зміни в політичній, соціальній і гуманітарній сферах життя Європи на зламі XVIII та XIX століть

зумовили формування нових течій у філософії, літературі та мовознавстві. Поширення просвітницької ідеології й прагнення народів до національної самоідентифікації, становлення романтизму в мистецтві сприяли стрімкому розвитку етнографії та фольклористики, що разом із мовою стали своєрідними маркерами певного етносу, акумулюючи та віддзеркалюючи її світогляд, менталітет і традиції.

Період кінця XVIII — середини XIX ст., на думку Ф. Колесси, був першим етапом формування народознавчої науки, "романтичною добою української етнографії" [10]. Таке визначення науковець обрав саме через зв'язок між романтичною течією в літературі та посиленням зацікавленості фольклором. Українські поети й письменники, зокрема І. Котляревський, Т. Шевченко, П. Куліш, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, активно використовували усну словесність, елементи народної культури в літературних творах. У той період побачили світ й оригінальні збірки уснопоетичних текстів. Найкращі зразки народного фольклору збирали історики, літературознавці та мовознавці, які не лише записували тексти, а й намагалися їх науково осмислити та інтерпретувати. Значний внесок у розвиток фольклористики зробили відомі українські вчені М. Максимович, Я. Головацький, І. Вагілевич, І. Срезневський, П. Лукашевич. Проте, на жаль, ці дослідження обмежувалися лише аналізом уснопоетичних текстів і не відображали інших граней народної культури.

У другій половині XIX ст. дослідження фольклору стають ґрунтовнішими, виразні спроби сформувати методологію наукової роботи, систематизувати та класифікувати зразки народної творчості. Науковці розширюють дослідницьке коло, що охоплює не лише словесність, а й обряди, звичаї, ритуали. Відтоді бере відлік другий період розвитку української етнографії, який пов'язують із діяльністю Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) (І. Франко, В. Гнатюк, В. Шухевич, Ф. Колесса, М. Грушевський), Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (П. Чубинський, П. Жигецький, Хв. Вовк, М. Лисенко), Новоросійського університету в Одесі (В. Григорович, О. Маркевич, В. Ястребов), Харківського університету (І. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, О. Потебня, М. Сумцов), Київського університету Святого Володимира (В. Антонович, М. Довнар-Запольський, А. Лобода) та окремих письменників і вчених (П. Куліш, Марко Вовчок, Ганна Барвінок, М. Маркевич, М. Драгоманов та ін.). Учені поступово розширювали проблематику, порушували нові питання й теми, зосереджуючись не лише на естетиці фольклорних текстів, а й на їх прагматичних, сакральних і соціальних функціях. Постійно зростала кількість наукових розвідок, присвячених народній творчості, й наприкінці XIX — на початку XX ст. фольклористика, або у той період — етнографія, виокремилася в самостійну галузь науки.

Новий етап позитивних змін і відчутного розвитку науки, культури й мови припадає на 1917—

1918 рр. — добу Української Народної Республіки (УНР) і Української Держави (Гетьманату). Прогрес торкнувся й видавничої сфери: розпочався активний друк навчальної, наукової та науково-популярної літератури; художніх творів українських класиків, сучасних авторів, зарубіжних письменників у перекладі українською мовою; видань політично-освітнього спрямування. За результатами книгознавчих досліджень О. Васьківської [1], упродовж 1917—1918 рр. вітчизняними видавництвами надруковано 6503 книги, з-поміж яких і фольклористичні видання та фольклорні тексти, які досі не становили об'єкт вивчення.

У спецфонді Книжкової палати України за 1917—1918 рр. налічується 2396 друкованих одиниць книжкових видань, із них 663 примірники — художня література, літературознавчі праці, фольклористичні розвідки та фольклорні видання. Аналізований сегмент становить невелику частину фонду — лише 60 одиниць, із них 13 видань — фольклористичні дослідження, решта 47 — збірки фольклору, окремі фольклорні тексти (здебільшого орієнтовані на дітей), а також зразки народної творчості, що увійшли до збірників художньої літератури.

Майже половину загальної кількості цих видань надруковано в Києві (49%), де зосередилися провідні видавництва "Час", "Сяйво", "Криниця" та "Дзвін"; значну кількість — у Катеринославі (21%) і Полтаві (11%). Розподіл за місцем друкування наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Фольклористичні видання за місцем друкування (у % до загальної кількості)

Місце видання	К-сть одиниць	%
Київ	23	49
Катеринослав	10	21
Полтава	5	11
Черкаси	2	5
Вінниця	1	2
Кам'янець-Подільський	1	2
Харків	1	2
Два місця видання	3	6
Без місця видання	1	2
Усього	47	100

Дані табл. 2. свідчать, що найпродуктивніше на ниві фольклористики працювали видавництва "Нашим дітям" і "Криниця" (по 11%).

Таблиця 2

Фольклористичні видання за видавництвами (у % до загальної кількості)

Видавництво	К-сть одиниць	%
Нашим дітям	5	11
Криниця	5	11
Сіяч	3	7
Сміх	3	7
Стежка додому	3	7
Друкарь	2	4

Пед. бюро Полтав. губер. земства	2	4
Слово	2	4
Волошки	1	2
Друк. І. Л. Фрішберга	1	2
Друк. Раїціса	1	2
Зірка	1	2
Катеринослав. губерніал. земство	1	2
Київ. нар. управа	1	2
Нац. свідоміст	1	2
Благодійне товариство	1	2
Поділ. укр. нац. союзу	1	2
Просвещение	1	2
Книгозбірня	1	2
Дзвін	1	2
Просвіта	1	2
Час	1	2
Укр. накладня	1	2
Укр. т-во шк. освіти	1	2
Шк. від. Поділ. губер. земства : Нова друк. Пойлішера	1	2
Без видавництва	5	11
Усього	47	100

Здійснити чітку класифікацію видань за видами відповідно до сучасних стандартів неможливо, адже за часів УНР видавнича справа розвивалася стрімко, проте стихійно [22, с. 296—297]. Видавцям бракувало узгодженості дій і централізованої підтримки, тому в основу класифікації фольклорної літератури покладено жанрово-тематичну ознаку.

Серед досліджуваних видань виокремимо такі:

- казкова проза — 27 друк. од.;
- пісенність (збірки та публікації календарно-обрядової, соціально-побутової та родинно-обрядової лірики) — 11;
- паремії — 1;
- думи — 4;
- міфологія — 1;
- неказкова проза — 2;
- народна драма (вертеп) — 1.

Отже, найбільшу частину становить казкова проза. У цьому масиві немає жодної збірки фольклорних текстів, лише окремі видання казок для дітей. Відповідно, ці тексти відрізнялися від уміщених у фольклорних збірках (записані зі слів респондентів, без змін і редагування). Оскільки видання для дітей випускали з виховною та навчальною метою, твори редагували відповідно до норм літературної мови. Наприклад, у видрукованій київським видавничим товариством "Дзвін" збірці "Українські казки. Випуск 1" (1917) на титульній сторінці зазначено й функції укладачів: "Зредагували В. Винниченко та Ю. Сірий (Ю. Тищенко)" [23]. До збірки входять казки: "Коржик", "Рукавичка", "Котик", "Кривенька качечка", "Лисичка, Котик і Півник", "Пан Коцький", "Про Лисичку-сестричку і Вовчика-брата". У книзі наявні ілюстрації, але ім'я художника не зазначено, підпису під малюнками також немає.

Проте трапляються й видання, тексти яких подано в оригіналі, як-от збірка "Дітські пісні, казки й

загадки" (Укр. т-во шк. освіти, 1917), котру уклад письменник та етнограф М. Лободовський. Книга, що є передруком видання 1876 р. із додаванням ілюстрацій П. Холодного, містить 12 прозових казок: "Горобець та Билина", "Рукавичка", "Колобок", "Лисичка, Котик і Півник", "Коза-Дерева", "Пан Коцький", "Івашко", "Солом'яний бичок", "Кривенька качечка", "Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат", "Яйце-Райце", "Царівна-жаба". Після кожного твору зазначено місце, де його записано. Проте письменник і педагог О. Діхтяр у рецензії, уміщеній у "Книгарі", розкритикував укладача збірки: "Тільки казочки "Горобець та Билина", "Рукавичка та "Колобок" записані більш-менш доброю мовою; що ж до решти, то їх по запису навіть і порівняти неможна з тією чудово-барвистою, простою мовою, якою переказав ці казочки Б. Грінченко" [4, с. 139]. Рецензент також звертає увагу на хаотичний виклад матеріалу й підсумовує: "Книжечка мало дасть духовного спожитку навіть діткам дошкільного віку, а за для школярів вона зовсім не придатна" [4, с. 138].

Ілюстрував збірку П. Холодний — графік, живописець і художник-монументаліст, громадський, політичний та освітній діяч, один із засновників Всеукраїнської учительської спілки, організатор і заступник голови Українського товариства шкільної освіти [20, с. 408], яке, власне, й оприлюднило збірку. Цим малюнкам у "Книгарі" присвячено окрему рецензію мистецтвознавця та живописця М. Бурачека. Автор схвально їх охарактеризував, назвавши щирими й простими, "без нахилу до модерних "ізмів" [4, с. 140]. Позитивну оцінку здобули стиль і тематика зображень (звірі з казок, глиняні свистунці, ляльки-мотанки, пейзажі та дітлахи). Головним недоліком М. Бурачек вважав якість друку ілюстрацій, до чого видавцеві слід було поставитися уважніше [4, с. 140].

Певні тексти українських народних казок або запозичені зі збірок фольклору без змін, або "переказані" авторами. Наприклад, без літературного опрацювання й редагування надруковано твори в першому випуску "Українських народних казок" (1918), зібраних Іваном та Панасом Рудченками, які цікавилися народною творчістю, ґрунтовно її досліджували, а головне, збирали. Зокрема, І. Рудченко опублікував етнографічні розвідки, впорядкував та видав 1874 р. збірку "Чумацкіе народніе песни", у 1869 та 1870 рр. — два томи збірки "Народные южнорусские сказки". Саме з другого тому дібрано твори для "Українських народних казок", як-от: "Рукавичка", "Колобок", "Котик і Півник", "Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат", "Солом'яний бичок". Надрукувало збірочку видавниче товариство "Зірка" в Полтаві, яке започаткував та очолював П. Рудченко (Панас Мирний) у 1918—1919 рр. [3]. Випуск анонсовано як перший, проте інформації щодо продовження серії не знайдено.

Окремі видання текстів казкової прози вийшли у світ у Катеринославі в серії "Дитяча бібліотека" (видавництво зазначено лише у випуску 1918 р. — "Вид. катериносл. губерніал. земства"), зокрема: "Пан Коцький" (1917), "Цап та Баран. Три пряшки-тіточка" (1917), "У неволі. Дві білки. Дурний вовк" (1918). До

книг увійшли народні казки, які переказав та опрацював письменник і перекладач І. Труба. Підтвердженням високого рівня видань стала рецензія письменниці та літературознавиці С. Русової, оприлюднена в часопису "Книгарь": "Відома народня казка, теж трохи перероблена д. Трубою, але гарно ним переказана" [14, с. 465]. Казка "Три пряшки-тіточка" не належить до українського фольклору — це німецький твір, перекладений зі збірки братів Грім, однак у виданні відповідної вказівки немає.

Збірка "Казки баби Оксани" (1918), випущена в Києві видавничою спілкою "Книгозбірня", — єдина книга в доробку дитячої письменниці С. Корвін-Павловської, про яку є згадки. Замало інформації й про авторку, зокрема у праці письменника О. Лугового "Визначне жіноцтво України", що вийшла друком 1942 р. у Торонто, С. Корвін-Павловській присвячено лише кілька рядків: "Писала під псевдонімом — Зірка. З праць її є більш знані "Казки баби Оксани". Розстріляна 1920 року більшовиками у Києві" [11, с. 177].

У передмові до видання "Казки баби Оксани" упорядниці зауважує, що лише "через багато років записала з пам'яті" казки, що їй оповідала бабуся. Збірка належить до фольклору, адже тексти й справді народні, а їх варіанти трапляються в інших виданнях казкової прози. Цю думку підтверджує й рецензія О. Ходзицького: "...це народні казки, що чувала колись у дитинстві від старенької няні своєї п. Корвін-Павловська" [31, с. 1633]. Книга перша складається з казок: "Царівна-жаба", "Рябеньке яєчко", "Як Вовк обдурих Лисичку", "Про Горобчика та Гілячку", "Дотепна Гандзя", "Горщик", "Про пана Котулевича", "Як Гриць орла рятував". Ілюстрації до книги С. Корвін-Павловська створила власноруч. У рецензії також зазначено, що "книжечка ця є поки що першою частиною казок" [31, с. 1633], але наступних випусків не знайдено.

Крім українських народних, виходили друком і переклади (або перекази) казок інших народів — осетинські, чеські, німецькі та французькі. Осетинські казки перекладав і записував письменник С. Васильченко. У фонді зберігається чотири видання: "Княженко" (1917), "Левень" (1917), "Чарівна коза. Мені моє" (1918), "Чорний орел" (1918), випущені київським товариством "Криниця". Упоряднику вдалося перекласти тексти мовою, характерною і природною саме для цього жанру, на чому наголошує літературознавиця Н. Ніковська: "...мова епічна казкова, обточена. Ні слова зайвого, тільки те, що вимагається казкою, — і через це строго-лаконічна" [13].

Друкували також і казки основоположників міфологічної школи фольклористики братів Грім, перекладені або переказані українською. Хоча ці твори відомі світу під їхнім ім'ям, по суті є народними. У фонді зберігаються третя, друга та четверта книги з серії "Казки братів Грім", переказані І. Трубою. Випуск побачив світ у Катеринославі 1918 р. у видавництві "Стежка додому", заснованому І. Трубою у тому самому році для публікації складеної ним однойменної читанки [22, с. 275]. У фондах інших книгозшивищ зазначені видання не знайдено.

Кожна книга містить чотири-п'ять казок. Зміст другої книги: "Зачароване дерево", "Івасик і Леся", "Іван-Правда і Йван-Кривда", "Три брати"; книга третя: "Іван Їжак", "Біла гадюка", "Незабудка", "Всяка наволоч", "Вуглина, Біб та Соломинка"; книга четверта: "Братик та сестричка", "Три пряхки-тіточки", "Синій вогник", "Підтопані черевички", "Дід з онуком". Як бачимо з певних назв, зокрема "Івасик і Леся", "Іван-Правда і Йван-Кривда", "Іван Їжак", І. Труба не лише переклав чи переказав ці казки, а й адаптував їх для українських дітей.

Чеські народні казки у фонді репрезентовано такими виданнями: збірка, до якої увійшли твори "Братик та сестричка" (1917) та "Брат і сестричка. Семеро гайворонів" (1918), переказані С. Русовою; "Щастя й розум: чеська народна казка записана К. Ербеном" (1918); збірка "Чеські оповідання для дітей" (1918). С. Русова, на відміну від І. Труби, не адаптувала свої переклади казок, зберігаючи в текстах народний колорит. О. Ходзицький у рецензії зазначав: "...це народні чеські казки, так гарно переказані п. Русовою, що навіть в перекладі заховують почасти ознаки свого національного походження" [30, с. 1057].

До збірки "Чеські оповідання для дітей" входять казки "Щастя й розум", "Про те, як один хлопець оповідав казку та й не скінчив її", "Три метелики" й невеликі оповідання — "народні загадки-дотепи": "П'ять братів", "Сподіваний млинець" та "Дотепний хлопчик" [32, с. 1057]. З перелічених творів казку "Щастя й розум" переклав М. Кривинюк, а решту текстів збірки — його дружина О. Косач-Кривинюк. Збірка ілюстрована, але ім'я художника не зазначено.

Народні казки входять і до "Збірки казок і оповідань для читання в школі", що містить твори "Злидні", "Котигорошко" та народну легенду "Великодня п'ятниця". Ім'я упорядника не з'ясовано, як і

джерело, з якого запозичено тексти. Не зазначено імен укладачів і в збірці казок "Звірячі пригоди" (1918).

Більшу частину досліджених видань супроводжують ілюстрації, проте зазвичай вони анонімні. У фонді зберігаються видання казок, в яких малюнком відведено майже половину площі, й відіграють вони не менш важливу роль, аніж текст. До таких книжечок належать "Цап та Баран" (видавництво "Нашим дітям", 1918) і "Рукавичка" (Київська народна управа, 1918) з ілюстраціями художника та збирача фольклору В. Карріка (серія "Мальовані казочки") [21]. Видання відомого журналіста й карикатуриста, який переказував народні казки та супроводжував їх яскравими малюнками, виходили друком у Москві та Санкт-Петербурзі російською мовою, проте, крім зразків російської народної творчості, містили й чимало українського фольклору.

Щодо книг українською мовою, жодної інформації про них не знайдено, тому важко точно визначити, чи це переклад переказаних В. Карріком казок, чи оригінальні тексти, дібрані зі збірок українського фольклору й доповнені ілюстраціями. Видання В. Карріка, які зберігаються у фонді Книжкової палати України, не знайдено в інших книгосховищах.

Чотири випуски казок, надрукованих видавництвом "Нашим дітям", містять ілюстрації Ю. Павловича: "Коза-Дерева" (3-тє вид., 1918), "Кривенька качечка" (3-тє вид., 1918), "Солом'яний бичок" (3-тє вид., 1918), "Червона хусточка: французька казочка" (3-тє вид., 1918, перекладача не зазначено). Художник-етнограф співпрацював з антропологом та етнографом Хв. Вовком, ілюструючи його праці. У 1910—1916 рр. створював малюнки до українських народних казок, які вийшли друком в Петербурзі мовою оригіналу [19]. Ґрунтовної інформації про роки виходу 1-го та 2-го видань казок не знайдено.

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Васьківська О. Л. Книговидавнича справа в губерніях України у роки визвольних змагань (1917—1920 рр.): тенденції розвитку / Ольга Васьківська // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 2. — С. 38—48.
2. Віктор Федорович Іваницький (1881—1955). Життя, віддане книзі / упоряд., наук. ред. Г. І. Ковальчук. — Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2018. — 312 с.
3. Григоренко І. В. Культурно-громадська діяльність Панаса Мирного у його листуванні з сучасниками / Григоренко І. В. // Гілея. — 2010. — Вип. 41. — С. 195—202.
4. Діхтяр О. Дітські пісні, казки й загадки / Олекса Діхтярь // Книгарь. — 1917. — Число 3. — С. 138—141. — Рец. на кн.: Дітські пісні, казки й загадки / зложив М. Лободовський ; з рис. худож. П. І. Холодного. — Київ : Укр. т-во шк. освіти, 1917. — 130, II с.
5. Дояр Л. Маловідомий історико-український компонент спецфонду Книжкової палати України (1918—1919 рр.) / Лариса Дояр // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 8. — С. 39—43.
6. Дояр Л. Перші надходження Книжкової палати України (книгодруки 1917 р.) / Лариса Дояр // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 12. — С. 6—9.
7. Дояр Л. Спецфонд Книжкової палати України (1917—1921 рр.): заборонені книгодруки з історичної галузі / Лариса Дояр // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 7. — С. 49—52.
8. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. — 520 с.
9. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922—1936) / Г. І. Ковальчук. — Київ : Академперіодика, 2015. — 684, [4] с. : іл.
10. Колесса Ф. Історія української етнографії / Ф. Колесса ; передм. Г. А. Скрипник. — Київ : [б. в.], 2005. — 368 с.
11. Луговий О. В. Визначне жіноцтво України : іст. життєписи у чотирьох частинах / Ол. Луговий. — Торонто, 1942. — 251 с.
12. Матросов Я. М. Сподвижник української справи на Катеринославщині Іван Михайлович Труба (1878—1950) / Я. М. Матросов // Українська біографістика. — 2015. — Вип. 12. — С. 251—282.
13. Ніковська Н. Чорний Орел : осетин. казка / Н. Христо // Книгарь. — 1918. — Число 8. — С. 463. — Рец. на кн.: Чорний Орел : осетин. казка / записав С. Васильченко. — Київ : Криниця, 1917. — 27 с. : іл.

14. Русова С. Пан Коцький / С. Русова // Книгарь. — 1918. — Число 8. — С. 464—465. — Рец. на кн.: Пан Коцький : нар. казка / переказав І. М. Труба. — Катеринослав : [б. в.], 1917. — 14 с.
15. Сенченко М. Зародження центру державної бібліографії в Україні / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 10. — С. 3—9.
16. Сенченко М. Книжковій палаті України — 95 років, що далі? / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2014. — № 1. — С. 3—8.
17. Сипко Є. Про махновський рух за матеріалами спецфонду Книжкової палати України / Євген Сипко // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 7. — С. 44—45.
18. Сипко Є. Українська державницька ідея: бібліографічний огляд за матеріалами спецфонду Книжкової палати України / Євген Сипко // Вісник Книжкової палати. — 2001. — № 5. — С. 30—31.
19. Сіренко С. Етнограф і художник Юрій Павлович / С. Сіренко // Етнографія. — Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2009/SERDYK_2002.htm#P_6. — Назва з екрана.
20. Стрельський Г. Холодний Петро / Стрельський Г. // Енциклопедія історії України : у 10 т. / голов. редкол. В. А. Смолій. — Київ, 2013. — Т. 10 — С. 408.
21. Тетеревлева Т. П. Развитие традиций авторской иллюстрации в детской книге пореволюционного Русского Зарубежья / Т. П. Тетеревлева // Художники-иллюстраторы русского зарубежья и детская литература : сб. статей. — Санкт-Петербург, 2011. — Режим доступа: <http://www.artz.ru/download/1805097769/1804856792/10>. — Загл. с экрана.
22. Тимошик М. Історія видавничої справи / М. Тимошик. — 2-ге вид., виправлене. — Київ : Наша культура і наука, 2007. — 496 с.
23. Українські казки / зредагували В. Винниченко, Ю. Сірий. — Київ ; Харків : Дзвін, [1917?]. — Вип. 1. — 24 с. : іл.
24. Устіннікова О. Відображення філологічних видань на сторінках бібліографічних покажчиків 1918—1921 років (за матеріалами спецфонду Книжкової палати України) / Ольга Устіннікова // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 9. — С. 33—35.
25. Федотова О. Аналіз документального масиву видань спецфонду Книжкової палати України періоду 1917—1921 рр. / Оксана Федотова // Вісник Книжкової палати. — 2000. — № 7. — С. 26—29.
26. Федотова О. Спецфонд Книжкової палати України: передумови створення, шляхи еволюції та характеристика з позицій сьогодення / Оксана Федотова // Вісник Книжкової палати. — 1999. — № 11. — С. 28—32.
27. Федотова О. До характеристики нового ретроспективного науково-допоміжного бібліографічного покажчика "Спецфонд Книжкової палати України (1917—1921 рр.). Додатковий випуск" / Оксана Федотова // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 8. — С. 4.
28. Федотова О. Особливості підготовки й характеристика нового бібліографічного покажчика "Спецфонд Книжкової палати України" (1917—1921) / Оксана Федотова // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 1. — С. 10—11.
29. Федотова О. Стан і основні напрями роботи з підготовки бібліографічних покажчиків "Спецфонд Книжкової палати України" / Оксана Федотова // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 7. — С. 13.
30. Ходзицький О. Брат і сестричка. Семеро гайворонів : (нар. чеські) / Олександр Ходзицький // Книгарь. — 1919. — Число 17. — С. 1056—1059. — Рец. на кн.: Брат і сестричка ; Семеро гайворонів / пер. з чес. С. Русової. — Київ : Волошки, 1918. — 32 с. : іл.
31. Ходзицький О. Казки баби Оксани / Олександр Ходзицький // Книгарь. — 1919. — Число 23/24. — С. 1631—1637. — Рец. на кн.: Корвін-Павловська С. Казки баби Оксани / Ст. Корвін-Павловська (Зірка) ; з мал. авт. — Київ : Книгозбірня, 1918. — Ч. 1. — 35 с. : іл.
32. Ходзицький О. Чеські оповідання для дітей / Олександр Ходзицький // Книгарь. — 1919. — Число 17. — С. 1056—1059. — Рец. на кн.: Чеські оповідання для дітей / пер. з чеш. Ольги і Михайла Кривинюків. — Катеринослав : Слово, 1918. — 29, [1] с. : іл.

В исследовании рассмотрены фольклорные издания 1917—1918 гг., хранящиеся в спецфонде Книжной палаты Украины — неотделимой части фонда Государственного архива печати 1917—1976 гг., в котором содержится литература, запрещенная органами цензуры. Проанализированы как отдельные издания произведений фольклора и фольклорные сборники, так и публикации фольклорных текстов в сборниках художественной литературы. Проведен статистический анализ фольклорных произведений: по количеству изданий в целом, месту издания, издательству; приведена классификация книг по их тематике и жанрам фольклора. Осуществлен книговедческий анализ фольклорных изданий и исследована не только содержательная составляющая книг, но и главный источник тогдашней критики — журнал "Книгарь. Летопись украинской литературы", издававшийся Обществом "Время" в Киеве с сентября 1917 до марта 1920 г. Выяснены имена составителей, в частности осуществлена поисковая работа по расшифровке криптонимов и псевдонимов, информации о малоизвестных или неизвестных именах. Акцентируется внимание на иллюстрациях к изданиям и именах иллюстраторов. Из-за объема материала исследование разделено на две части, и первая посвящена изучению изданий сказочной прозы (которые составляют большую часть исследуемого массива литературы). Осуществлен обзор последних научных публикаций, однако, поскольку фольклорные издания 1917—1918 гг., хранящиеся в спецфонде Книжной палаты Украины, на момент написания данной статьи были неисследованными, публикации, посвященные именно им, найдены не были. Соответственно, рассмотрены труды и исследования, которые полностью или частично посвящены книгоизданию и книгам 1917—1918 гг. в целом. Исследование относится к междисциплинарным, так как находится на пересечении книговедения, библиографии и фольклористики.

Ключевые слова: фольклористика, фольклор, спецфонд, Книжная палата Украины, сказочная проза, "Книгарь", книговедение, фольклорные издания, сборники фольклора

The author considers folklore editions of 1917—1918 years that are stored in the special fund of the Book Chamber of Ukraine — a part of the State Archive of Printing 1917—1976 years that wasn't separated and contains publications which were prohibited by censorship bodies. Separate editions of folklore piece and folklore collections are analyzed, as well as the publication

of folklore texts contained in collections of fiction. The statistical analysis of folklore editions is conducted: by the number of publications in general, by the place of publication, by the publishing house; the classification of books according to their subjects and folklore genres presented in them is carried out as well. Book analysis of folklore editions is carried out. Thus, the author examines not only the content of the book, but also appeals to the books reviews of 1917—1918 years: the journal "Knyhar. Litopys ukrainskoho pysmenstva", published by the Association "Chas" in Kyiv from September 1917 to March 1920, is chosen as the main source of reviews. The author considers names of compilers, in particular, the research work on the decryption of pen names and pseudonyms, information about unknown names is carried out. The author of the article also draws attention to illustrations and names of illustrators. Because of amount of materials, the study is divided into two parts, and the first one is devoted to the study of the editions of fairy-tale prose (which make up the majority of the studied folklore editions). The author also reviews the latest scientific publications, however, since the folklore editions of 1917—1918 years, which are stored in the special fund of the Book Chamber of Ukraine, at the time of writing of this article, were not studied and publications devoted to them were not found. Therefore, the research and studies considered are devoted (whole or partly) to the book publishing and editions of 1917—1918 years. This study may be termed multidisciplinary because it is on the verge of bibliography and folklore.

Keywords: folklore, folklore studies, special fund, The Book Chamber of Ukraine, fairy-tale prose, Knyhar, bibliography, folklore editions, collections of folklore

References

1. Vaskivska O. L. (2018). Knyhovydavnychy sprava v huberniakh Ukrainy u roky vyzvolnykh zmahan (1917—1920): tendentsii rozvytku. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2, 38—48.
2. Kovalchuk H. I. (Ed.). (2018). Viktor Fedorovych Ivanytskyi (1881—1955). *Zhyttia, viddane knyzi*. Kyiv : Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho.
3. Hryhorenko I. V. (2010). Kulturno-hromadska diialnist Panasa Myrnoho u yoho lystuvanni z suchasnykamy. *Hileia*, 41, 195—202.
4. Dikhtiar O. (1917). Ditski pisni, kazky y zahadky. *Knyhar*, 3, 138—141.
5. Doiar L. (2018). Malovidomyi istoryko-ukrainskyi komponent spetsfondu Knyzhkovoï palaty Ukrainy (1918—1919). *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 8, 39—43.
6. Doiar L. (2018). Pershi nadkhodzhennia Knyzhkovoï palaty Ukrainy (knyhodruky 1917 r.). *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 12, 6—9.
7. Doiar L. (2018). Spetsfond Knyzhkovoï palaty Ukrainy (1917—1921): zaboroneni knyhodruky z istorychnoi haluzi. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 7, 49—52.
8. Isaievych Ya. (2002). *Ukrainske knyhovydannia: vytoky, rozvytok, problem*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy.
9. Kovalchuk H. I. (2015). *Ukrainskyi naukovyi instytut knyhoznavstva (1922—1936)*. Kyiv : Akadempriodyka.
10. Kolessa F. (2005). *Istoriia ukrainskoi etnohrafii / F. Kolessa*. Kyiv.
11. Luhovyi O. V. (1942). *Vyznachne zhinotstvo Ukrainy : ist. zhyttiepysy u chotyrokch chastynakh*. Toronto.
12. Matrosov Ya. M. (2015). Spodvyzhyk ukrainskoi spravy na Katerynoslavshchyni Ivan Mykhailovych Truba (1878—1950). *Ukrainska biohrafistyka*, 12, 251—282.
13. Nikovska N. (1917). Chorny Orel : osetyn. *Kazka. Knyhar*, 8, 463.
14. Rusova S. (1917). Pan Kotskyi. *Knyhar*, 8, 464—465.
15. Senchenko M. (2018). Zarodzhennia tsentru derzhavnoi bibliohrafii v Ukraini. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 10, 3—9.
16. Senchenko M. (2014). Knyzhkovii palati Ukrainy — 95 rokiv, shcho dali? *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 1, 3—8.
17. Sypko Ye. (2002). Pro makhnovskyi rukh za materialamy spetsfondu Knyzhkovoï palaty Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 7, 44—45.
18. Sypko Ye. (2001). *Ukrainska derzhavnytska ideia: bibliohrafichni ohliad za materialamy spetsfondu Knyzhkovoï palaty Ukrainy*. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 5, 30—31.
19. Sirenko S. (2002). *Etnohraf i khudozhnyk Yurii Pavlovych*. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2009/SERDYK_2002.htm#P_6.
20. Strel'skyi H. (2013). Kholodnyi Petro. In Smolii V. A. (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. (T. 10)*. Kyiv.
21. Teterevleva T. P. (2011). Razvytye tradytsyi avtorskoi yllustratsyy v detskoï knyhe porevoliutsyonnoho Russkoho Zarubezhia. <http://www.artz.ru/download/1805097769/1804856792/10>.
22. Tymoshyk M. (2007). *Istoriia vydavnychoi spravy (2nd ed.)*. Kyiv : Nasha kultura i nauka.
23. Vynnychenko V. & Siryi Yu. (Eds.). (1917?). *Ukrainski kazky*. Kyiv ; Kharkiv : Dzvyn, [1917?], 1.
24. Ustinnikova O. (2002). Vidobrazhennia filolohichnykh vydan na storinkakh bibliohrafichnykh pokazhchykiv 1918—1921 rokiv (za materialamy spetsfondu Knyzhkovoï palaty Ukrainy). *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 9, 33—35.
25. Fedotova O. (2000). Analiz dokumentalnoho masvyu vydan spetsfondu Knyzhkovoï palaty Ukrainy periodu 1917—1921 rr. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 7, 26—29.
26. Fedotova O. (1999). Spetsfond Knyzhkovoï palaty Ukrainy: peredumovy stvorennia, shliakhy evoliutsii ta kharakterystyka z pozytsii sohodennia. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 11, 28—32.
27. Fedotova O. (2002). Do kharakterystyky novoho retrospektyvnoho naukovo-dopomizhnoho bibliohrafichnoho pokazhchyka "Spetsfond Knyzhkovoï palaty Ukrainy (1917—1921 rr.). Dodatkovyi vypusk". *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 8, 4.
28. Fedotova O. (2002). Osoblyvosti pidhotovky y kharakterystyka novoho bibliohrafichnoho pokazhchyka "Spetsfond Knyzhkovoï palaty Ukrainy" (1917—1921). *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 1, 10—11.
29. Fedotova O. (2002). Stan i osnovni napriamy roboty z pidhotovky bibliohrafichnykh pokazhchykiv "Spetsfond Knyzhkovoï palaty Ukrainy". *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 7, 13.
30. Khodzytskyi O. (1919). Brat i sestrychka. Semero haivoroniv : (nar. cheski). *Knyhar*, 17, 1056—1059.
31. Khodzytskyi O. Kazky baby Oksany. *Knyhar*, 23/24, 1631—1637.
32. Khodzytskyi O. Cheshski opovidannia dlia ditei. *Knyhar*, 17, 1056—1059.

Надійшла до редакції 12 червня 2019 року